

FRONT-LINE

Marjan Rožanc

Zelena jama

Založba Mihelač, Ljubljana 1993

Če so zlasti mlajši kritiki zadnje desetletje Rožančevega pisateljavanja spremljali nekoliko zadržano, je bila to verjetno posledica dveh povsem objektivnih dejstev. Nobeden od romanov, s katerimi je v navalu neobvladljive ustvarjalnosti v osemdesetih letih nezadržno bombardiral slovensko literarno publiko, ni dosegel leta 1979 izšle *Ljubezni*, ki najbrž velja za Rožančevo najboljšo delo - nesrečna okoliščina, ki je pač ni bilo mogoče prezreti. In drugič: prav v osemdesetih letih je dosegla svoj vrh tudi Rožančeva esejistika, ki pravzaprav ni imela prave konkurence in je tako nekoliko zasenčila njegovo prozo. Rožanc se je zato v naši zavesti utrdil predvsem kot briljanten esejist. Za njegovo prozo je veljalo, da je - kljub kvantiteti - v zatonu. Povsem jasno se je to na primer pokazalo v Rožančevem zborniku iz zbirke "Interpretacije", kjer je - z izjemo *Ljubezni* - njegova proza ostala pravzaprav brez resnejše analize.

Ob tem je najbolj presenetljivo to, da se je očitno (razen redkih izjem, na primer Tarasa Kermaunerja) kar nekako pozabilo na Rožančevo zgodnejšo prozo, ki se je bolj kot na roman opirala na krajše pripovedne oblike, na novelo in zgodbo. Marsikdo se je sicer spominjal, da je Rožanc v revijah objavljajl že v petdesetih letih; to je kasneje - vsaj delno - izšlo tudi v knjižni obliki. Nihče pa očitno tega ni ponovno prebiral. Nihče, vse do Andreja Inkreta, ki je uredil, in Jara Mihelača, ki je založil in izdal *Zelena jama*, knjigo zgodnje proze Marjana Rožanca.

Naslov je posrečen ne le zaradi tematske rdeče niti, ki je skupna šestim objavljenim novelam, ampak tudi zato, ker najbolj prepričljivo konotira Rožančev življenjski nazor. Zelena jama namreč ni samo prizorišče najboljših dveh Rožančevih tekstov (*Ljubezen*, *Pravljica*), ampak posredno opredeljuje tudi njegovo življenjsko držo sploh, kot se potem prenaša v njegove romane in esejistiko. Kolektivizem Zelene jame se namreč na videz protislovno bije z Rožančevim paradigmatiskim individualizmom, vendar pa je prav v tem paradoksu specifika tega slovenskega Kierkegaarda. Če je individualizem tisto, zaradi česar je postal pisatelj, pa si ne smemo prikrivati dejstva, da se je - za strogi pisateljski pogled večkrat nekritično in najbrž tudi nerazumljivo - z isto strastjo predajal tudi "duhu kolektiva" in se zavestno stapljal z

njim; namreč v športu. Rožanc - kdor ga je dobro poznal, bo moral to potrditi - ni bil tej dejavnosti eksistencialno nič manj zavezan kot literaturi.

Seveda *Zelena jama* še zdaleč ni zanimiva samo zato. Nemara najbolj presenetljivo je to, da v njej srečujemo besedila, ki so sicer že "v Kristusovih letih", a so za današnja bralsko senzibilnost nedvomno boljša od vsega - govorimo seveda o prozi - kar je Rožanc objavil v zadnjem desetletju svojega življenja (in tega ni bilo malo). Šestero novel in zgodb (le zadnja, *Anka Moščanka*, ni nastala v petdesetih letih, ampak sredi osemdesetih) odlikuje natanko tisto, kar je z vidika današnje naratološke perspektive najbolj "in". Namreč prepoznavna, najraje kar preprosta fabula, čustva, ne pretirana, ampak raje nekoliko pasivna in nostalgična, zlasti pa spoznavno in vrednostno nevtralna pozicija. Le-to je najbrž tudi tisto, zaradi česar se je Rožanc navduševal nad reizmom, vendar se njegovemu deskripcionizmu (k sreči, bi lahko rekli) nikoli ni zares približal.

Odlikovano mesto ima v zbirki *Pravljica*, ki je bila sicer že večkrat (tudi knjižno) objavljena in ki jo je - tako poroča v spremni besedi Andrej Inkret - tudi sam štel za svoje najboljše delo. Na prvi pogled je seveda opazno, da se v veliki meri prekriva s poznejšo *Ljubeznijo*, ki očitno ni drugega kot rahla predelava in razširitev *Pravljice*. Le da je zaradi strožje novelske oblike imanentizem *Pravljice* še močnejše poudarjen. Ta popolni umik v nepredušno intimo zaznamuje pravzaprav vse v *Zeleni jami* zbrane proze, naj bodo pisane v prvi ali tretji osebi.

Druga Rožančeva očitna, a doslej morda premalo poudarjana lastnost je eksistencializem. Ne le, da je ta vpliv empirično verificiran - tudi sama notranja koherentnost njegove zgodnje proze eksistencializmu (denimo francoskemu) mnogo bolj ustreza kot na primer znani roman Dominika Smoleta. Tipično eksistencialistično hermetična imanenca, tako značilna za Sartra in Camusa, se ne kaže le v posebnih bivanjskih "doživetjih" in izbruhih "eksistencialističnih eksistencialij", na primer gnusa, naveličanosti, absurda, ampak tudi v eksplicitni eksistencialistični ikonografiji, ki jo nemara najbolj celovito ponazarja oziroma povzema sklepni stavek prvega dela *Prijatelja*: "Težilo me je na stran in nenadoma sem zaznal, da je legel name greh, da sem doživel največ, kar je sploh moč doživeti - tisto malo krivde in tesnobe."

Rožančeva mladostna proza seveda ni tudi povsem brez pomanjkljivosti (na primer šibek sklep sicer odlične novele *Rekonvalescenti in zdravi ljudje*), ki so utegnile biti kontraproduktivne ob njenem nastanku, a danes - paradoksalno - večkrat učinkujejo prav nasprotno. Razlika, ki Rožanca v nekaterih zgodbah loči od perfekcionističnega ideala neke sklenjene (denimo eksistencialistične) poetike, namreč večkrat presenetljivo sovpaše s tisto obvezno razliko, ki jo zavestno producira postmodernistična imitacijska strategija, da bi vzpostavila status simulakra. Spre gledana naivnost postane hotena in zato navidezna naivnost, to nam omogoča, da "konzumiramo" na primer *Rdeče zajčke* (ki v *Zeleni jami* močno izstopajo, ne le po skromnem obsegu; edini razumni alibi za uvrstitev v zbirko je kakovost tega kratkega teksta in njegova kompatibilnost s sodobno poetiko) kot odlično kratko prozo in domala vzor tega, za kar si prizadevajo najboljši pisci sodobne slovenske kratke proze. *Zelena jama* je tako ne le priložnost, da si ustvarimo celovitejšo podobo o Rožančevem proznem opusu, ampak je vsaj z nekaterimi teksti tudi delo, ki je presenetljivo sodobno in aktualno.

Tomo Virk